

3. Юда, Л. А. Проблеми формування гнучких навичок (soft skills) у процесі викладання історії української культури у ЗВО. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Сер. : Педагогічні науки. 2021. Вип. 12. С. 84. (дата звернення 15.05.2024).

References:

1. Shestel', O. H., Starynets', O. A., Danylyuk, A. M. Innovatsiyni pidkhody do formuvannya «soft skills» u profesiyniy diyal'nosti fakhivtsiv sfery posluh. Innovatsiyyi ta tekhnolohiyi v sferi posluh i kharchuvannya. 2021. № 1-2. S. 102-109. URL: [http://itsf.chdtu.edu.ua/urn:2708:49491-2\(3-4\).2021.241490](http://itsf.chdtu.edu.ua/urn:2708:49491-2(3-4).2021.241490) (data zvernennya 15.05.2024).

2. Chuprinova, N., Sevrjuk, I., Sokolovs'ka, YU. Formuvannya «soft skills» u noviy osvritniy paradyhmi Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. Vyp 36, tom 3, 2021. S. 282. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_3/48.pdf (data zvernennya 15.05.2024).

3. Yuda, L. A. Problemy formuvannya hnuchkykh navychok (soft skills) u protsesi vykladannya istoriyi ukrayins'koyi kul'tury u ZVO. Visnyk Natsional'noho universytetu «Chernihivs'kyu kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Ser. : Pedahohichni nauky. 2021. Vyp. 12. S. 84. (data zvernennya 15.05.2024).

УДК 37. 036.378.74

Ольга Іванівна Білик

викладач кафедри мистецьких дисциплін

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

ORCID ID: 0009-0009-5245-3611

**ЧИННИКИ БЛОКУВАННЯ НЕСТАНДАРТНОГО МИСЛЕННЯ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

Olga Bilyk

teacher of the department of artistic disciplines

Communal institution of higher education

BLOCKING FACTORS OF NON-STANDARD THINKING OF FUTURE TEACHER OF FINE ARTS

Анотація. У статті розглядаються основні об'єктивні та суб'єктивні чинники блокування нестандартного дивергентного мислення особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а також ряд типових методичних помилок, яких періодично припускаються педагоги, що цілеспрямовано займаються формуванням нестандартного мислення, оригінальної творчості студентів мистецьких спеціальностей. Серед чинників блокування нестандартного мислення називаються надмірне контролювання студентської активності, зацикленість на створенні комфортних заспокійливих умов навчання, зловживання в художній діяльності запропонованими зразками, недостатність динамічних завдань, використання авральних ситуацій. Це не повний перелік чинників, перелічених та проаналізованих у статті. Водночас, у статті звертається увага на способи уникнення та попередження помилкових дій викладачів педагогічних вищих закладів. В статті доводиться, що усвідомлення важливості даного аспекту проблеми є певною запорукою грамотної організації творчого навчально-виховного процесу у педагогічному закладі та успішного формування творчої студентської молоді.

Ключові слова: нестандартне мислення, чинники блокування, методичні помилки, майбутній вчитель образотворчого мистецтва.

Abstract. The article examines the main objective and subjective factors blocking non-standard divergent thinking of the personality of a future art teacher, as well as a number of typical methodological mistakes that teachers sometimes make when purposefully engaged in the development of non-standard thinking of art teachers. Among the factors blocking non-standard thinking are excessive control of student activity, fixation on creating comfortable and soothing learning conditions,

abuse of suggested samples in artistic activity, insufficient dynamic tasks, use of emergency situations. This is not a complete list of factors listed and analyzed in the article. At the same time, the article draws attention to ways of avoiding and preventing erroneous actions of teachers of pedagogical higher institutions. The article proves that awareness of the importance of this aspect of the problem is a certain guarantee of a competent organization of the creative educational process in a pedagogical institution and the successful formation of creative student youth.

Key words: non-standard thinking, blocking factors, methodical errors, future art teacher.

Сьогодні, коли в українському соціумі продукуються цілі системи викликів, пов'язаних з війною, освіта потребує нової генерації педагогів, здатних нестандартно мислити, приймати рішення, виходити з зони комфорту та здатних на обдумані, зважені сміливі вчинки. Образотворче мистецтво у наш час є однією з ланок боротьби за збереження українського етносу, цілісності країни, формування молодого покоління, здатного висловлювати думку засобами мистецької мови. Сама сутність образотворчого мистецтва потребує виховання у молодих митців здатності створювати оригінальний продукт, мислити нетривіально, цікаво, креативно.

Одним з головних завдань сучасної педагогічної освіти є виховання особистості, здатної до нестандартного мислення. При всій увазі, яка приділяється у останні роки темі формування креативності майбутнього вчителя, більшість студентів так і не уявляють собі свій творчий потенціал. Частково це пояснюється тим, що навчаються вони в умовах, які так чи інакше блокують внутрішню здатність продукувати нестандартну думку, ідею. Навіть при володінні викладачем певним об'ємом знань і умінь щодо формування креативності особистості, він часто не може уникнути факторів стримування розвитку механізму справжньої оригінальної творчості у продовжує мислити шаблонно, за стереотипами.

Оволодіння викладачем знаннями щодо чинників блокування дивергентного мислення дає йому можливість чіткого визначення та корегування шляхів активізації тих глибинних процесів психічного світу особистості, що відповідають за трансформацію стандартних, типових структур у структури нестандартні, креативні, оригінальні художньо-творчі.

Питанням попередження помилкових дій педагога у процесі активізації творчих процесів креативної особистості займалися Дж. Гілфорд, П. Торренс; Д. Богоявленська, С. Гиппіус, І. Калошина, В. Клименко, В. Козленко, Г. Костюк, В. Моляко, С. Рубінштейн. Науковці Л. Виготський, Л. Масол, Г. Падалко, В. Роменець, С. Федун вивчали аспект формування художниками-педагогами здатності до нестандартного мислення у середовищі майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. Дослідники виокремлюють ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів, що негативно впливають на можливість проявів оригінальної творчості особистості, та аналізують помилкові дії педагогів навчальних закладів різних рівнів акредитації, що блокують розвиток нестандартного мислення школярів та студентів мистецьких спеціальностей.

Метою нашої публікації є спроба розглянути найбільш вагомі чинники блокування нестандартного мислення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, виявити руйнівні сили в навчально-виховних технологіях, зупинитися на окремих типових помилках, яких припускаються педагоги, що цілеспрямовано займаються формуванням покоління творчої, нестандартно мислячої молоді.

Одним із факторів гальмування творчих процесів є надмірне контролювання викладачами різних, не лише спеціальних, дисциплін студентської активності. Із принципу навчально-виховного процесу часом випливає, що треба уникати бажань, контактів, потужних дій. Спокій, на думку багатьох викладачів, забезпечує якість навчально-виховного процесу. До «муштрування» студентів та присікання будь-якої самостійної активності у їх поведінці особливо схильні викладачі, що досі надають перевагу авторитарному стилю навчання. Вони пропонують молоді такий спосіб дій, що веде за собою

параліч активності окремих механізмів творчості. Негативні наслідки сповивання виявляються пізніше, в самотійному житті, у самотійній педагогічній діяльності молодого вчителя образотворчого мистецтва [2, с. 69].

На заняттях у кожного навчальному закладі всіх рівнів багато уваги приділяється створенню комфортних умов для навчальної діяльності, які забезпечують приємний стан самопочуття. Зазначимо: комфорт – діяльна рівновага протилежностей, а не спокій. Коли ж комфорт спонукає до фізіологічного та психічного спокою, то виникає дефіцит руху. Під впливом тривалого, майже нерухомого сидіння за робочим столом, за мольбертом чи за комп'ютером виникають застійні явища в тілі, підвищена стомлюваність, сколіози. Гіподинамія часто впливає на виникнення зайвої маси тіла майбутнього вчителя, придушує процеси придбання прибуткової оперативної енергії, гальмує розвиток моторики та пригальмовує розвиток мислення, почуттів та уяви. Тому педагог має забезпечити певний рівень динамічності творчого навчального процесу.

Слід нагадати, що для розв'язання творчої задачі необхідні певні зусилля думки, почуттів, уяви, інтуїції, пам'яті. У навчальних закладах молодь переважно вчиться репродуктивної роботи пам'яті (вивчив, відповів, розв'язав задачу – одержав оцінку). Відбувається інертне нагромадження досвіду у відпрацьованих формах. Робота із задачами переважно ігнорується. Думка теж пасивна, перебуває в стані лінії.

Під час проведення занять зі спеціальних дисциплін, коли студенти виконують художньо-практичні завдання, більша доля часу відводиться на академічні роботи за запропонованим зразком. Сьогодні, коли багато навчальних занять відбуваються у онлайн-форматі, значно менше часу витрачається на пленери, майже повністю закрита тема студентських пленерів на виїзді, коли студентський розум розкріпачується, коли педагог має більше шансів на спонукання до реалізації власного художнього бачення, до використання, пошуку власних нестандартних мистецьких ходів, прийомів.

При униканні від потенційних задач поступово атрофується здатність до мислення, зникає гостроту думок. Шаблон перетворюється на філософію людини, що мислить стереотипами, що засвоїла прості правила спокійного життя. Справжнє, працююче, продуктивно знання здобувається лише власною роботою мислення і думки, лише подоланням, власним відкриттям істини. А навчальні заклади часто заповнюють засіки пам'яті чужими відповідями на питання. Це є кризою. Пам'ять молоді тренується. Мислення – ні. Звідси і стає зрозумілим, що зубріння, часте використання запропонованих зразків сковує мислення майбутнього вчителя. Пам'ять блокує мислення, емоції. Центром стає минуле, з якого черпається інформація для життя і дій.

Назвемо деякі з головних чинників, що відключають нестандартне мислення студента від пошукової теоретичної та практичної художньо-творчої роботи [2, с.69-86]:

- Стереотипи – соціальні, професійні, побутові, спрощені та схематизовані уявлення про предмети, творчість і явища. Використовуються як взірці для механічного наслідування. Коли стереотипи стають звичними, вони реалізуються особистістю автоматично. Сприймання, класифікація й оцінювання подій, мистецтва відбувається не розмірковуванням, а відповідно до буденних стереотипів. Сучасне мистецтво, побудоване лише на базі сформованих академічних та інших стереотипів сьогодні не може зацікавити глядача, що шукає художні гармонійні роботи митців із нестандартним мисленням.

- Формули, принципи й закони відрізняються від стереотипів, бо передають адекватні й точні смисли систем думок, образів і законів, вони перевірені на істинність і використовуються в навчальній, науковій і поведінковій діяльності. Мають перевагу над стереотипами, бо ясніше та зрозуміліше ці смисли передати вже майже неможливо. Сучасний митець зобов'язаний засвоїти всі базові й передові принципи та закони образотворення, наприклад, закони перспективи, композиції. Але саме нестандартне мислення може допомогти творенню цікавих композицій і

навіть виправдано, грамотно відійти від правила, використавши прийоми стилізації.

- **Формули** – означення предметів, явищ і процесів, виражені словами, буквами або числами і пов'язані між собою кількісно, якісно чи мірою. Творче використання формули золотого перетину, формул розрахунків перспективних зміщень зображуваних компонентів в художніх творах можуть якісно поєднуватись із нестандартними ходами творчого дивергентного мислення. Слепе ж слідування формулам, лише обмежує здатність до нестандартного мислення.

- **Сентенції** – положення (думки, судження), виражені у формі пропозицій, рекомендацій, правил, які є продуктами зрілої здібності судження талантів і геніїв людства щодо морального змісту поведінки і життя людини. Вони мають морально-повчальний характер. Педагог має поряд із викладенням сентенції спонукати та підтримувати потяг до творчої реалізації, обігрування думки.

- **Канони** – система твердих установлених правил, норм дій і поведінки чи діяльності людини. Вони виконують роль нормативного зразка для наслідування, панівної форми й моди в житті та мистецтві. Канон – узаконення, яке перетворює правило на обов'язок діяти так, а не інакше. Звісно, образотворче мистецтво має багато прикладів використання канонів у академічному мистецтві, у творчості на релігійні теми. Інколи відступи від канонів не є виправданими, але педагог має озброїти студентів інформацією про моменти обов'язкового та вільного відношення до канонів, надати доцільні приклади слідування та порушень. Діяти слід, безумовно, внаслідок суспільних вимог, а не внутрішніх стимулів.

- **Прислів'я** – популярні правила, встановлені звичайним розумом. Навіть така мініатюрна літературна форма може скувати дії, мислення молоді.

Людина, яка переважно користується соціальними формами узагальнених знань, блокує своє нестандартне мислення. Над нею домінує чужий досвід. Користуючись ним, вона перетворюється на виконавця, який здатен лише копіювати дії, навички і тиражувати знання. Особливо неприпустимим такий спосіб мислення та поведінки є для майбутнього вчителя, що має й сам володіти власною думкою, вміти неординарно мислити та навчати цьому підрастаюче покоління.

Варто зупинитися окремих на типових помилках, яких припускаються педагоги, що цілеспрямовано формують креативне покоління майбутніх вчителів мистецтва.

Інколи розвиток нестандартного мислення визначається педагогом як самоціль. Він пропонує студентам проходити тести на креативність, без кінця нагадує про необхідність розвивати ці якості, нехтуючи опосередковані впливи на студентську молодь. Слід відноситись до здатності нестандартно мислити як до формування засобу, інструменту для більш ефективного вирішення життєвих та мистецьких задач, для створення нового мистецького продукту, для самовираження та для вирішення різнопланових проблем [1, с.66].

Трапляється, що педагоги ігнорують молодь з посереднім рівнем мисленнєвої діяльності та недостатньо дбають про розвиток творчих здібностей у особистостей з високими задатками, розраховуючи на їх саморозвиток. Формування здатності нестандартно мислити вимагає регулярних зусиль збоку викладача та самого студента щодо розвитку творчого потенціалу у будь-якому віці особистості.

Помилково вважати, що пасивне спостереження за працею авторитетних людей обов'язково має додати креативності. Залежність від авторитетної думки може мати навіть негативний вплив. Як і сильна залежність від думки оточуючих. Але підтримка авторитетних людей має великий позитивний вплив.

Не слід спонукати молодь до довгого фантазування. Нестандартне мислення варто спрямовувати на вирішення певних мистецьких задач. Пусте фантазування, солодкі мрії здатні увести від вирішення творчої проблеми. Й щоб

проявити індивідуальність, слід самостійно відчуту проблему, проаналізувати її. Перебування у фантазуваннях, безкінечних мріях не сприяють даним процесам [4, с. 178].

Багато фахівців вважає, що для продукування студентами творчих думок та дій, молодь обов'язково потребує певної стимуляції, інколи матеріальної винагороди. Водночас, ті студенти, що часто розмірковують про винагороду та працюють заради її отримання, демонструють низький рівень оригінальності думки. Художникам-професіоналам завжди було відомо, що твори, які виконуються на продаж, що є теж видом винагороди, у переважній більшості мають низьку художню мистецьку цінність, ніж роботи, виконані у пориві натхнення. Слід зауважити, що розраховуючи на певну винагороду за продукт своєї діяльності, людина намагається зайвий раз не ризикувати. Й таким чином вона уникає експерименту на багатьох етапах роботи. Без сумніву, студент вправі очікувати позитивного схвалення, підтримки викладача, одногрупників [7, с. 72].

Але у навчальній аудиторії варто приділяти більше уваги створенню робочого клімату, у якому підтримується й цінується творчий підхід. Особистості необхідна можливість занурюватись в роботу й робити у ній успіхи. Важливо розподіляти завдання не лише на основі навичок та досвіду студентів, але й враховуючи їх власні інтереси. Талант викладача полягає й у тому, щоб забезпечити майбутніх студентів можливістю розвивати їх навички та здібності. У мотивації має бути присутнім певний виклик. Але занадто вагомий виклик діє згубно на формування творчої діяльності, на формування креативної компетенції студентів.

Спілкування з викладачами, відвідування відкритих занять, різноманітних навчально-виховних заходів продемонстрували, що у процесі формування нестандартного творчого мислення студентів, педагоги розраховують отримати позитивні результати, періодично створюючи атмосферу змагання між окремими студентами, між підгрупами, між навчальними групами, навчальними закладами. Якщо між членами колективу, що бере участь у змагальній творчій

діяльності, немає співпраці, обміну інформацією, то їх діяльність програє у такій ізольованості. Варто заохочувати студентів, до створення колективного творчого середовища, до обміну інформацією, ідеями.

Існує думка, що гострота розуму, дієвість загартовується у авральних умовах. Також існує практика затискання себе чи підлеглих в рамки обмежень у часі. Такий підхід до розвитку творчих здібностей можна порівняти з регулярним використанням стимуляторів. Є багато людей, що демонструють високу результативність лише без обмеження у часі та без пресингу.

Більш того, дослідники виявили, що одні й ті самі люди можуть відчувати як активізації творчих процесів під час нестачі часу на вирішення проблеми, так і можуть потрапляти у кризовий стан повного гальмування творчого мислення. Послаблення здатності до дивергентного мислення після такого часового тиску може продовжуватися протягом кількох днів. Справа в тому, що люди не можуть у повній мірі заглибитися у свою роботу. Творчий підхід часто вимагає інкубаційного періоду. Потрібен час для заглиблення у проблему та для генерації ідей. Викладач, що працює із студентами, має, водночас, захистити навчально-виховний процес від відволікаючих факторів, забезпечити студентам сприятливі умови для високої концентрації на навчальних проблемах [6, с. 29].

Існує помилкова думка, що несприятливе психологічне становище стимулює творчі здібності. Загальновідомо, наприклад, що люди мистецтва інколи мислили досить оригінально, перебуваючи у стані депресії. Але виникає запитання про те, наскільки у дійсності корисні психологічні струси для провокування дивергентного підходу особистості до проблеми, та чи може собі дозволити викладач прояви жорсткого авторитаризму, примусу з метою спонукання молоді продукування нестандартних ідей.

У ході опитування студентської молоді на предмет таких почуттів, як страх, стурбованість, сум, гнів, радість, любов, з'ясувалося наступне. Усі учасники дослідження пов'язували нестандартне творче мислення із задоволенням, радістю та любов'ю, підвищенням власної самооцінки. Виявилось, що вони були найбільш задоволені, щасливі тоді, коли висували та

реалізували нові ідеї. При тому найбільша кількість нових ідей з'являлося у тому випадку, коли напередодні респонденти були щасливі. Виходить замкнене коло: нестандартність мислення сприяє щастю, а щастя призводить до проявів творчого нестандартного мислення. Як можна помітити, негативні емоції у даному циклі не фігурують.

Важливим аспектом досліджуваної проблеми є намагання створення у наш суворий час у освітньому середовищі атмосфери стабільності, впевненості в завтрашньому дні у викладацькому колективі. Скорочення штату, невпевненість у майбутньому, вимагання творчих дій під тиском загрози скорочення навантаження теж здійснюють негативний вплив на якість творчого підходу викладача стосовно формування нестандартного мислення студентської молоді. Навпаки, творчий оригінальний підхід до рішення проблем має забезпечуватись позитивним мікрокліматом, заохочуватись, підтримуватись адміністрацією навчального закладу [5].

Отже, знання чинників блокування нестандартного мислення, яке забезпечує активізацію формування креативної компетенції особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та усвідомлення важливості даного аспекту проблеми є певною запорукою грамотної організації творчого навчально-виховного процесу у педагогічному закладі та успішного формування творчої молоді.

Література:

1. Губенко О. В. Методологічні аспекти аналізу чинників активізації креативних проявів особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 11. С. 66-67.
2. Клименко В. В. Механізм творчості: чи можна його розвивати? Харків: Фоліо, 2001. 96 с.
3. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Рідна школа*. 1991. № 5. С. 47-51.
4. Романець В. А. Психологія творчості. Київ : Вища школа, 1971. 247 с.

5. Ружицький В. А. Сутність і види професійних умінь учителів образотворчого мистецтва. Київ : Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. 07.10.2015. № 1021. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=373

6. Саєнко Т. Формування творчої активності майбутнього вчителя // *Рідна школа*. 2007. Вересень. С.28-31.

7. Шулдик Г. О., Шулдик Н. В. Психологічні особливості творчої діяльності студента та педагога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 3. С.72-73.

References:

1. Gubenko O. V. Methodologichni aspekty analizu chynnykiv aktyvizaciji kreativnyh projaviv osobystosti. *Practychna psyhologija ta sotcial'na robota*. 2007. №. 11. S. 66-67.

2. Klymenko V. V. Mechanizm tvorchosti: chi mojna jogo rozvyvaty? Kharkiv: Folio, 2001. 96 s.

3. Molyako V. O. Konctseptcija vyhovannja tvorchoji osobystosti. *Ridna schkola*, 1991. №. 5. S.47-51.

4. Romanets V. A. Psychologija tvorchosti. Kyiv: Vyscha schkola, 1971. 247 s.

5. Ruzhitsky V. A. Sutnist' i vydy profesijnyh umin' uchyteliv obrazotvorchogo mystetctva. Kyiv: Napodna osvita. Elektronne naukove fachove vydannja. 07.10.2015. №. 1021. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=373

6. Sayenko T. Formuvannja tvorchoji actyvnosti vajbutn'ogo vchytelja // *Ridna schkola*. 2007. Veresen'. S. 28-31.

7. Shuldyk G. O., Shuldyk N. V. Psychologichni osoblyvosti tvorchoji dijal'nosti studenta ta pedagoga. *Praktychna psyhologija ta sotcial'na robota*. 2008. №. 3. S. 72-73.